

УДК 378.147:811.161.2'243

РОБОТА НАД СПЕЦІАЛЬНИМИ ТЕКСТАМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ПРАКТИЧНІ ЗАУВАГИ

Ольга Барабаш-Ревак

*Вроцлавський університет
Інститут слов'янської філології, відділ україністики
вул. Почтова, 9, 53-313 Вроцлав
Республіка Польща
тел. (0048)71 375 45 55
olga.barabasz-rewak@uwr.edu.pl
ORCID 0000-0001-5418-3947*

У статті запропоновано деякі висновки, які з'явилися в процесі роботи з іноземними студентами під час роботи над спеціальними (навчальними й науковими) текстами. Поручено проблематику добору й адаптації текстів для студентів підготовчих відділень, способів опрацювання і засвоєння лексичного, фонетичного і граматичного матеріалу (читання, переклад, переказ, диктант). Звернено увагу на необхідність тісної співпраці філологів та викладачів профільних дисциплін у процесі добору й адаптації текстів для студентів підготовчих відділень.

Ключові слова: спеціальні тексти, адаптація, читання, переклад, переказ, словник.

DOI:

Постановка проблеми. У методиці викладання української мови як іноземної (далі – УМІ) питання теорії вивчення спеціальних (наукових, навчальних) текстів займають значне місце. Це можна пояснити тим, що для студентів, які приїжджають на навчання в Україну, українська мова повинна бути засобом оволодіння спеціальністю, тому навчання іноземних студентів мови спеціальності є одним із найважливіших завдань викладання УМІ. Навчити мови спеціальності – значить навчити вільно читати наукову і спеціальну літературу, слухати і записувати лекції. А це вимагає відбору і організації навчального мовного матеріалу, ознайомлення з мовою наукової літератури, розгляду конкретних типів текстів з метою виявлення їх особливостей. Проаналізувавши **останні дослідження і публікації** – низку підручників для різних рівнів навчання УМІ, у яких представлено велику кількість різноманітних текстів для роботи (авторства О. Антонів зі співавторами, Д. Мазурик, Н. Станкевич, В. Вінницької, Н. Плющ, М. Гримич, М. Джури, Т. Кудіної, О. Палінської, О. Туркевич, Л. Паучок, Н. Бондаревої, М. Шевченко, Б. Сокола, Г. Швець, Л. Паламар та ін.), треба визнати, що надалі актуальним залишається питання зібрання й відповідного групування спеціальних текстів за тематикою чи жанрово-стильовими ознаками в одному виданні, що становить **нез'ясовану частину загальної проблематики**.

Оскільки “текст є центром будь-якого акту мовленнєвого спілкування, зовнішньою предметною з'єднувальною ланкою, “суглобом” між тим, хто продукує, і тим, хто сприймає, – спілкуються вони безпосередньо чи на відстані” [1 : 98], то, йдучи за твердженням Г. Швець, “комплексне наукове осмислення теоретичних і

методичних засад формування навчальної текстотеки з УМІ – нагальне завдання української лінгводидактики” [6 : 257].

Найчастіше після вступного курсу української мови студенти вже мають певні знання, але не володіють науковою лексикою профільюючих дисциплін, важко сприймають на слух лекції викладачів-предметників, повільно перекладають зі словником, часто не можуть зрозуміти змісту навчальних посібників. Тому їм доводиться у стислі терміни засвоювати значну кількість нових слів, специфічних зворотів, словосполучень наукової мови. Завдання викладача УМІ повинно бути в тому, щоб максимально наблизити або й зрівняти студента-іноземця з українським у сприйнятті й розумінні мовного матеріалу при вивченні спеціальності. І оскільки методику навчання УМІ в сфері спеціальних текстів все ще не можна вважати достатньо розробленою, доводиться докладати чималих зусиль, самому підбирати і адаптувати тексти, детально продумувати види і форми аудиторних і домашніх завдань. Для того, щоб успішно провести цю роботу, в першу чергу потрібні тексти, які б окрім пізнавального значення містили необхідний лексичний, фонетичний і граматичний матеріал, служили основою для складання плану і конспекту, розвивали навички сприйняття на слух лекцій, вчили самостійно працювати над навчальною і науковою латуратурою.

Метою розвідки є представлення вибраних практичних аспектів роботи зі спеціальними текстами у процесі навчання УМІ в середовищі студентів нефілологічних спеціальностей.

В процесі вивчення УМІ нами використовувалися різні види спеціальних текстів: наукові, науково-популярні статті, розділи з навчальних посібників (адаптовані, дещо скорочені або ж взяті без змін).

Виклад основного матеріалу. Практика показує, що на першому етапі вивчення доцільніше користуватися адаптованими текстами навчального характеру. Наукові праці за своєю лексико-граматичною структурою непосильні для студентів-початківців. Науково-популярні ж статті мають лише відносну пізнавальну вартість, оскільки або ж дають лише певні знання предмету, або повідомляють другорядні дані, що мало значать з точки зору навчальної програми. Навчальні ж тексти, які містять необхідну студентам наукову лексику, можуть мати пояснення нової термінології, головних положень і висновків, що майже виключає появу суто наукових питань. Вони значною мірою готують іноземців до сприйняття лексичного матеріалу і роботи над рекомендованими посібниками та підручниками.

Одним з дієвих способів роботи над спеціальним текстом може бути його читання, переклад і переказ. Нижче покажемо, як це може виглядати в практиці.

На першому занятті зі спеціального тексту іноземні студенти уважно слухають, як викладач читає текст і паралельно читають його очима (про себе). В цьому випадку студенти чують правильну вимову і виразну інтонацію – це сприяє розумінню. Викладач читає повільно, абзац за абзацом або по реченнях залежно від складності змісту і ступеня підготовки іноземців до його сприйняття. Роблячи зупинки, можна перевіряти, як студенти розуміють зміст тексту, а також темп їхнього читання. Пояснення невідомих слів і висловів відбувається у процесі читання, бо лише контекст надає слову однозначності і допомагає встановити конкретне значення, в якому воно функціонує в конкретному випадку.

Незнайомі студентам слова записуються на дошці з наголосом і певними граматичними атрибутами: іменник з позначеннями роду, закінчення у множині, а в окремих випадках у родовому відмінку множини, утворення якого викликає труднощі в іноземних студентів. Прикметник виписуємо із вказівкою на родові закінчення, а також прислівника, який від нього утворюється, наприклад, *уважний (а, е, і) – уважно (Уважний студент слухає лекцію. Студент уважно слухає лекцію)*. Дієслово записується у доконаному і недоконаному виді. Це ж дієслово можна подати з часткою -ся, а також обов'язково віддієслівний іменник – одну з найпоширеніших граматичних форм наукової мови. У словник записуються також типові словосполучення: *в результаті (чого?), у зв'язку з (чим)*.

Пояснення незнайомих слів може відбуватися декількома шляхами : 1) на основі вже відомої лексики шляхом підбору синонімів (*зароджуватися – виникати, основний – головний*) і антонімів (*ослабити – зміцнити, поодинокі – спільно*); 2) описовим способом (*глухий – людина, яка не чує, вершник – людина, що їде на коні*). Тут іноді можна підбирати відомі однокореневі слова: *посилити – сила, сильніший; сигналізувати – давати сигнали, сигнальний*. Окрім того, при поясненні прямого і переносного значення слова *джерело* наводимо такий приклад: *1. Діти напилися з лісового джерела. 2. На півострові Мангшилак відкриті багаті нафтові джерела. 3. Сонце – джерело тепла і світла. 4. Бюджетне фінансування є джерелом одержання додаткових засобів*. Такий описовий спосіб пояснення слів викликає у студентів зацікавлення їх смисловими відтінками, підвищує культуру мови, виробляє вміння, користуючись відомою їм лексикою, передавати суть слова. Велику допомогу в цій роботі (у тлумаченні термінології) надали складені за принципом описового способу словники-мінімуми (з математики, фізики, хімії).

Не вважаємо доцільним перекладати текст на занятті: оскільки кінцева мета вивчення української мови на основі спеціальних текстів – підготовка іноземних студентів до самостійного вивчення програмних предметів, то спершу треба навчити їх користуватися словниками і перекладати текст без сторонньої допомоги. У зв'язку з цим необхідно навчити іноземців правильного ведення словника: 1) перекладаючи текст, студент виписує нові слова і складає з ними речення, а перевірка проводиться в аудиторії до читання тексту, 2) студент виписує в словник слово, наголос і всі форми, залишаючи 1-2 лінійки, щоби за необхідності записати за вказівкою викладача ті граматичні форми, які є винятками або важкі за граматичною будовою. Ведення словника може бути алфавітне, тематичне і потекстове. На наступному етапі вивчення мови варто користуватися і тлумачними словниками. Важливим елементом є тематичний і потекстові словнички, у яких обов'язково треба вказувати назви текстів. Необхідно звертати увагу студентам на впорядковане ведення потекстових перекладів, системний запис незнайомих слів в одному зошиті, уникаючи поміток на полях чи безпосередньо над текстом. На нашу думку, особливо треба акцентувати на вивченні слів, які переважають у темі, тобто необхідні для переказу змісту.

Орфографія займає одне з найважливіших місць у системі викладання УМІ. Знання орфограм перевіряється методом складання речень з новими словами під час заняття усно, як і в домашньому завданні письмово. Уже з перших занять зі спеціального тексту треба добиватися, щоби іноземці, вивчаючи нові слова, запам'ятовували їх орфографію. Для перевірки знань правопису нових слів

проводиться такий вид завдання: аркуш паперу ділиться три частини, на одній із них вказуються під номерами слова і словосполучення, які треба засвоїти. Одержавши їх, студенти пишуть переклад рідною мовою під тими ж номерами на другій частині аркуша. Далі перша частина зі словами, написаними по-українськи, відривається, й іноземці роблять зворотний переклад, зберігаючи нумерацію. Навіть не знаючи рідної мови студента, можна легко перевірити результати роботи, з'єднавши першу частину з третьою. Така робота значно підвищує грамотність іноземців і збагачує їх словник.

Велику роль у процесі засвоєння наукової мови відіграє фонетичний аспект – правильно поставлене читання спеціальних текстів. Викладач спочатку сам читає текст, зупиняючись на нових словах, висловах і аналізуючи, чи все зрозуміло студентам. Тут можна поставити питання до тексту, запропонувати заміну нових слів відомими синонімами, скласти з окремими словами чи словосполученнями речення. Потім читають студенти. Однак перед читанням текстів необхідно відпрацювати окремі звуки і звукосполучення, інтонацію, темп, ритм речення. Після фонетичних вправ іноземцям рекомендується читати спеціальний текст частинами і бажано, щоб кожна частину прочитували всі студенти групи. Таким чином, кожен із них декілька разів підряд прочитає порівняно невеликий уривок, що значно підвищує техніку читання. Коли текст відпрацьовано по частинах, його читають повністю.

Крім читання, студент підготовчого відділення повинен вміти переказати текст своїми словами, щоб було зрозуміло, чи правильно зрозуміли зміст. Студенти відповідають на питання, щоб його закріпити. Якщо до головного тексту є додаткові, то складається план, за яким спочатку проводиться переказ. Треба слідкувати за тим, щоби при переказі використовувалися всі записані в тематичний словник слова. При переказі (на пізнішому етапі) треба використовувати певні граматичні форми і конструкції, наприклад у завданні: викладіть зміст, використавши якнайбільше форм вищого і найвищого ступенів порівняння або складеного іменного присудка, вживіть прийменники *завдяки* і *через*, сполучні слова *тому*, *сполучники* *і*, *але*, *дієприкметникові* і *дієприслівникові* звороти. На останньому етапі роботи над усним переказом спеціального тексту варто перейти до письмового переказу. Перший етап перевірки – запис слів у словник і їх перевірка, другий етап – диктант. На диктанті краще брати не окремі слова, а словосполучення, оскільки питання поєднання слів у реченні є дуже важливим, напр., дієслова і віддієслівного іменника. Інший можливий вид диктанту: диктуємо дієслова, далі студентам пропонуємо записати знайомі іменники, які поєднуються з цим дієсловом (*вчити* – *урок*, *нові слова*, *вірш*, *правило*; *вивчати* = *набути знань*: *хімію*, *фізику*; *вивчати* = *досліджувати*: *проблему*, *питання*); або дієслова: *коливатися* – студенти утворюють дієслівно-іменну конструкцію: *здійснювати коливання*, *перемогти* – *здобути перемогу*; або ж *мати вплив* + *на* (*мати вплив на політику*, *на світогляд*). Диктант може бути також зв'язним текстом, де є нова лексика, певні граматичні форми і конструкції. Одночасно диктант становить підготовчий етап до переказу, тут використовуються синонімічні вислови, однокореневі слова тощо.

Письмовий переказ текстів зі спеціальності відносимо до виду підсумкових або контрольних робіт. До цього часу студенти добре орієнтуються в певній темі, вміють переказати її зміст, опрацювали всі слова і вислови, знають їх правопис,

опрацювали помилки у попередніх переказах. Письмові перекази не лише головного тексту, а й додаткових, є завершальним у складному процесі навчання іноземних студентів переказу спеціальних тем з профілюючих дисциплін вишу.

Працюючи з іноземцями над текстами зі спеціальності, викладач повинен пам'ятати, що кінцева мета – не якнайбільша кількість текстів (бо їх словниковий склад не зможе охопити лексику всіх програмних дисциплін та й неможливо вивчити тексти за всіма темами). Головним завданням стає підготовка студентів до самостійної роботи над навчальним текстом і рекомендованою літературою, навчання їх сприймати на слух лекції з усіх предметів, і, що найважче, конспектувати хоча би основні положення.

Досвід роботи, хоча й невеликий, та все ж дозволяє встановити певні критерії підбору і адаптації спеціальних текстів, які забезпечують ефективність засвоєння української мови іноземцями.

1. Текст повинен містити важливі пізнавальні дані, які знайомлять студентів з головними положеннями центральних тем предметів для вивчення (напр., фізика, хімія, будівельні матеріали, інженерна геодезія тощо).

2. Тексти повинні бути посильні за обсягом. В перші місяці навчання іноземців тексти містять 120-180 слів, у другому семестрі їх обсяг збільшується до 220-160 слів. А в кінці курсу спеціальні тексти вже не повинні бути адаптовані: це розділи з підручників, наукові й науково-популярні статті. Тут кількість слів може становити 300 і більше слів.

3. Не варто перенасичувати текст незнайомими словами. Якщо студент витрачає багато часу на опрацювання лексичного матеріалу, то це значно послаблює зацікавлення і ускладнює засвоєння нових граматичних форм і конструкцій. Бажано, щоб незнайома лексика не перевищувала 10-12 % всіх слів.

Такі тексти варто ще додатково ділити на головні, які всебічно вивчаються на заняттях, і додаткові, які призначаються для навчання, сприйняття на слух, складання плану і конспектів, проведення бесід, обговорення тощо. Отже, лексику для головного тексту треба підбирати так, щоб студент міг повністю її засвоїти. У додаткових текстах це не обов'язково, тут треба вміти виділити головне (при конспектуванні, складанні плану). Викладачеві треба психологічно підготувати студента до того, щоб він не розгублювався, коли бачить велику кількість незнайомих слів, а зміг вдуматися, проаналізувати й і відкинути другорядне, виділивши лише те, без чого не можна законспектувати головні положення, замінити їх вдалими синонімами, вміти опустити приклади, які наводяться в підручнику.

4. Кожен спеціальний текст повинен бути основою для вивчення граматичних норм української мови і відповідно має бути насиченим формами і конструкціями, які треба засвоїти. Тут необхідно слідкувати за тим, щоб не суміщати в одному реченні незрозумілого лексичного і граматичного матеріалу, бо це значно ускладнює роботу.

5. Стосовно фонетичних навиків, то текст повинен закріплювати і вдосконалювати їх. Роботу з фонетики можна проводити на кожному головному текстові і поєднувати з будь-якою граматичною темою, наприклад, вивчення прислівників і прикметників дає змогу покращити вимову шиплячих, подвоєння приголосних, збіг приголосних.

6. Для кожного спеціального тексту необхідно розробляти систему лексико-граматичних вправ, які сприяють закріпленню слів і граматики, підвищують рівень грамотності мови. Тому в тексті повинні бути слова, до яких доцільно підбирати синоніми, антоніми, однокореневі слова. Крім того, у текст варто вводити слова, багатозначніть яких сприяє розширенню сфери розмовної практики іноземців. Наприклад, дієслово *йти* дозволяє провести цікаву лексичну роботу і засвоїти фразеологічні вислови української мови: *іде час, йде годинник, йде розмова, йде зима*. Текст повинен забезпечувати можливість повторення відмінкових закінчень, видів дієслова, лексичних значень префіксів, дієслівного і приєднаного керування тощо.

7. При вивченні профілюючих дисциплін складання плану спеціальних тем – це важлива частина процесу підготовки іноземців до самостійної роботи над навчальною і науковою літературою, до написання доповідей, контрольних і курсових робіт. Отже, це робиться на базі головного тексту, який повинен містити всі корінні положення і висновки теми.

8. При роботі над текстами треба звертати увагу на конспектування друкованих праць і лекцій за програмними дисциплінами. Вимагає уваги створення комплексів спеціальних текстів, присвячених розкриттю однієї з тем.

9. Не можна не визнати, що вивчення лише спеціальних текстів дещо стандартизує заняття з української мови, бо максимум часу відводиться роботі над текстами зі спеціальності. Якщо почати вводити вивчення художнього тексту в той час, коли студенти мають труднощі при читанні навчальної літератури і розуміють незначну частину лекційного матеріалу, то це, в свою чергу, може викликати в них незадоволення, помилкову уяву про заняття з української мови як такі, що не допомагають, а ускладнюють навчання у виші. Це відбивається і на якості виконання домашніх завдань, знижує ефективність навчального процесу. Однак практика вказує, що все ж необхідно вводити невеликими порціями і тексти художнього й публіцистичного стилю, які тематично пов'язані зі спеціальними.

10. У процесі навчальної роботи важливе також проведення бесід, які розвивають мову студентів, дозволяють розкрити індивідуальні особливості їх світогляду. До головного тексту підбирається додатковий, на тему якого проводиться бесіда, розмова. Для перших бесід краще брати нейтральні теми, з основними положеннями яких згодні всі або більшість іноземців, напр., екологія, культура, краєзнавство. А надалі викладач, який добре знає групу, може проводити бесіди дискусійного характеру, використовуючи для цього газетні статті, нариси, уривки художніх творів, наукові і науково-популярні статті.

Висновки. Все викладене вище свідчить про великі труднощі у підборі текстового матеріалу. Знайти текст, який мав би певний обсяг та містив ті граматичні конструкції, які вивчаються, потрібний відсоток нової лексики, який необхідно ввести в активний словник іноземців, а також щоб служив першоосновою для навчання складанню плану і конспекту, дуже важко, тому доводиться ставати на шлях творчої адаптації навчальних текстів. Тут варто також враховувати і побажання студентів, відзначати, які теми є для них найважчими, використовувати той лексичний, граматичний і пізнавальний матеріал, який міститься в цих текстах. Загалом така робота є особливо трудомісткою та вимагає розумної координації

науково-методичної роботи філологічних кафедр і близьких за профілем вишів для створення текстових комплексів і розробки методики навчання іноземних студентів на їх основі.

Список використаної літератури

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. – Київ : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Наука і техніка в сучасному світі : збірник науково-популярних текстів та навчальних завдань для студентів-іноземців технічних вишів / [Г. Бойко, І. Василюшин, Т. Гроховська та ін.] ; за ред. І. Карого. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 180 с.
3. *Скороходько Е.* Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : монографія / Е. Скороходько. – Київ : Логос, 2006. – 99 с.
4. *Станкевич Н.* Особливості створення навчальної текстотеки з української мови як іноземної / Н. Станкевич // Теорія і практика викладання української як іноземної. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 6. – С. 162–168.
5. *Строганова Г.* Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами / Г. Строганова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 173–179.
6. *Швець Г.* Структура навчальної текстотеки з української мови як іноземної / Г. Швець // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. – 2013. – Вип. 40. – С. 257–261.

References

1. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia / Nauk. red. S. Iu. Nikolaieva. – Kyiv : Lenvit, 2003. – 273 s.
2. Nauka i tekhnika v suchasnomu sviti : zbirnyk naukovo-populiarnykh tekstiv ta navchalnykh zavdan dlia studentiv-inozemtsiv tekhnichnykh vyshiv / [H. Boiko, I. Vasylyshyn, T. Hrokhovska ta in.] ; za red. I. Karoho. – Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2012. – 180 s.
3. Skorokhodko E. Termin u naukovomu teksti (do stvorennia terminotsentrychnoi teorii naukovoho dyskursu) : monohrafiia / E. Skorokhodko. – Kyiv : Lohos, 2006. – 99 s.
4. Stankevych N. Osoblyvosti stvorennia navchalnoi tekstoteki z ukrainskoi movy yak inozemnoi / N. Stankevych // Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi. – Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2011. – Vyp. 6. – S. 162–168.
5. Strohanova H. Kontseptualni pidkhody do zasvoiennia ukrainskoi movy inozemnyimi studentami / H. Strohanova // Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi : zb. nauk. prats. – Lviv, 2008. – Vyp. 3. – S. 173–179.
6. Shvets H. Struktura navchalnoi tekstoteki z ukrainskoi movy yak inozemnoi / H. Shvets // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia : Filolohichna. – 2013. – Vyp. 40. – S. 257–261.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019

прийнята до друку 22.04.2019

WORK OVER SPECIAL TEXTS IN THE UMI STUDY PROCESS: PRACTICAL GUIDELINES

Olga Barabash-Revak

*University of Wrocław
Institute of Slavic Studies, Ukrainian Studies
Pochtova Street 9, 53-313 Wrocław, Poland
tel.: (0048)71 375 45 55
olga.barabasz-rewak@uwr.edu.pl*

The article proposes some conclusions, which appeared in the process of working with foreign students while working on special (educational and scientific) texts. The problems of selection and adaptation of texts for students of preparatory departments were violated. In order to successfully carry out this work, first of all, we need texts that, in addition to the cognitive value, contain the necessary lexical, phonetic and grammatical materials, served as the basis for drawing up the plan and abstract, developing the skills of listening to lectures, teaching themselves to work on the educational and scientific literature. The attention is paid to various ways of working out of lexical, phonetic and grammatical material (reading, translation, dictation). An important role in the process of studying the scientific language plays the phonetic aspect - the understanding of phonetic norms, emphasis, rhythm, intonation, generally correct reading of special texts. The article focuses on the importance of a descriptive explanation of the unfamiliar vocabulary in the Ukrainian language using synonyms, antonyms, and common-root words. An important task is to teach foreigners to use dictionaries and translate the text without third-party help, as well as to properly maintain their own vocabulary. It is indicated that one of the main tasks is to teach foreigners to successfully process a special text: to be able to distinguish the main information, to identify the supporting words for drawing up the plan, using the famous vocabulary to briefly outline the main points. When working out additional texts, it is also important to conduct conversations that develop the language of the students. The facts presented in the article indicate a great difficulty in selecting relevant texts that will have a certain amount, contain the necessary grammatical constructions, the percentage of the new vocabulary, and serve as the basis for the preparation of the plan and the abstract. Therefore, attention has been drawn to the need for close cooperation between philologists and professors of specialized disciplines in the process of selecting and adapting texts for students of preparatory departments.

Key words: special texts, adaptation, reading, translation, retelling, dictionary.